

PAPER DETAILS

TITLE: ARAP BAHARI SONRASI IRAN-SURIYE ILISKILERINDE PRAGMATIK DÖNÜSÜM

AUTHORS: Ali Semin

PAGES: 467-485

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/4224132>

ARAP BAHARI SONRASI İRAN-SURİYE İLİŞKİLERİNDE PRAGMATİK DÖNÜŞÜM

Ali SEMİN*

Öz

Tahran-Şam ilişkileri 1946 yılında Suriye'nin bağımsız bir devlet olarak tarih sahnesine çıkmasıyla başlamıştır. Ancak bu ilişkiler Şah döneminde ilerleme gösterememiştir ve özellikle 1979 Humeyni Devrimi'ne kadar giden süreçte beraber ilişkilerde yeni bir dönem ortaya çıkıyordu. İran-Irak Savaşı sırasında Suriye, Baas rejimi Arap ülkeleri arasında birliği savunmasına rağmen, Arap dünyasında Tahran'ın yanında yer alan tek ülke oldu. İran'da Humeyni rejiminin iktidara gelmesi sonucunda Suriye'de Baas partisiyle ilişkilerini geliştirme yoluna gitmiştir. Özellikle 2011'e kadar giden süreçte İran ve Suriye ilişkilerine dikkat edildiğinde en önemli faktörler jeopolitik çıkarlar, Şam'ın İran'ın Saddam iktidarıyla yaşadığı savaşta Tahran'ı desteklemesi ve karşılıklı çıkarlar doğrultusunda oluşmuştur. Örneğin, Suriye'nin İsrail, Lübnan ve Irak ile olan sınırları, Suriye'nin İran için jeostratejik önemini ortaya koymaktadır. Başka bir deyişle Suriye, Lübnan Hizbullah'ına lojistik, mali ve askeri destek koridoru olarak İran için bir ileri karakol işlevi görmüştür. Ancak bu durum 2011 yılında Suriye'de Beşşar Esed rejimine yönelik gelişen protestolarla büyük bir iç savaş krizine tırmandı ve bu tablonun neticesinde İran bu iç savaşın bir aktörü haline gelmiştir. İran, Suriye'de gelişen bu savaş karşısında Baas iktidarını desteklemiştir. Özellikle "İran'ın ideolojik farklılıklara rağmen Esed'i desteklemesiyle beraber Şam-Tahran ilişkileri yeni bir döneme mi girdi?" sorusunun ele alındığı bu çalışmada jeopolitik hususların, askeri gelişmelerin, İran'ın nükleer faaliyetlerinin ve stratejik unsurların ikili ilişkilerde etkisi irdelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: İran, Suriye, Jeopolitik, Strateji, Nükleer Faaliyet.

PRAGMATIC TRANSFORMATION IN IRAN-SYRIA RELATIONS AFTER THE ARAB SPRING

Abstract

Tehran-Damascus relations began in 1946 with Syria's emergence as an independent state. However, these relations did not progress during the Shah's reign, and a new era in relations began to take shape, particularly in the period leading up to the Khomeini Revolution of 1979. During the Iran-Iraq war, Syria was the only country in the Arab world to side with Tehran, even though the Baathist regime advocated for unity among Arab countries. After the Khomeini regime came to power in Iran, Syria started to improve its relations with the Baath Party. Particularly in the

* Dr. Öğr. Üye. Ali SEMİN, İstanbul Gelişim Üniversitesi İktisadi İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü, <https://orcid.org/0000-0002-0223-7760>

period leading up to 2011, the most important factors in the relations between Iran and Syria were geopolitical interests, Damascus's support for Tehran in Iran's war against Saddam, and mutual strategic interests. For example, Syria's borders with Israel, Lebanon, and Iraq underscore Syria's geostrategic importance for Iran. In other words, Syria has functioned as an outpost for Iran, serving as a corridor for logistical, financial, and military support to Lebanese Hezbollah. However, this situation escalated into a civil war crisis with the protests against the Bashar al-Assad regime in Syria in 2011, and as a result, Iran became an active participant in the civil war. Iran supported the Baath government throughout the conflict in Syria. This study analyzes the impact of geopolitical issues, military developments, Iran's nuclear activities, and strategic factors on bilateral relations, with a particular focus on the question: "Have Damascus-Tehran relations entered a new era with Iran's support for Assad despite ideological differences?"

Keywords: Iran, Syria, Geopolitics, Strategy, Nuclear Activity.

Giriş

Orta Doğu bölgesi tarih boyunca belli bir doğrultuda gelişim göstermemiştir. Bölgenin değişken yapısı ve kaygan zemini gerek bölge halklarını gerekse de devletleri inşili çıkışlı bir ilişkinin içinde hayatlarını idame ettirmeye sevk etmektedir. Bölgenin iki önemli devleti İran ve Suriye'nin ilişkileri de bu bağlamda oldukça değişken bir yapıya sahiptir. 1979 yılında Humeyni'nin liderliğinde gerçekleşen İran Devrimi'nin ardından İran-Suriye ilişkilerinin seyri önemli ölçüde değişmiştir ve her iki ülke de "stratejik müttefik" konumunda hareket etmeye başlamıştır. 8 yıl süren İran-İrak Savaşı ile Tahran-Şam; siyasi, ekonomik, sosyal, kültürel, askeri ve daha pek çok alanda iş birliğine gitmiştir. Dahası Suriye, İran-İrak Savaşı'nda tüm Arap devletlerini karşısına alarak Humeyni rejimini desteklemiştir. Şu hususa dikkat çekmekte fayda vardır; Suriye ve Irak'ta Baas partisi iktidarının mantığında Arap birliği vurgusu önemli yer tutmakla beraber Suriye'deki rejim, İran-İrak Savaşı'nda Tahran yönetimini desteklemiştir. Özellikle bu desteğin arkasındaki nedenlere bakıldığında İran'ın sahip olduğu petrolün Şam yönetimine ihracatı, Tahran'ın Suriye'yi yanına almasıyla sonuçlanmıştır. Bu etkinin devamı, İran'ın Arap dünyası üzerinde daha etkin bir politika izlemesini kolaylaştırmıştır.

Bu bağlamda her ne kadar İran-Suriye ilişkilerindeki ana dinamiklerden biri mezhepsel yakınlık olarak düşünülse de Tahran'ın izlediği pragmatik dış politikalar üzerinden okumak daha etkili olur. Çünkü İran'ın dış politikasındaki stratejilerde kendi ulusal çıkarlarının öne çıktığı söylenebilir. Bu minvalde İran'ın Şiilik kimliği üzerine inşa ettiği düşünülen dış politikası, Suriye özelinde dikkat edildiğinde mezhepsel bağlılığı veya benzerliğini yansıtmamaktadır. Dolayısıyla mezhepsel yakınlığının olduğu yönündeki düşüncelerin aksine Suriye'deki Nusayrilerin Şiiliğin bir kolu olmadığını söylemek mümkündür. Dahası 2011 yılında başlayan Arap Baharı ile Suriye'deki halkın barışçıl gösterilerine Esed rejiminin sert müdahalesi

şiddetlenerek bir iç savaşa dönüşmüştür. Böylece Esed rejimi, Suriye’de yaşanan halk gösterilerinden sonraki süreçlerde ülke topraklarında kontrolü kaybetmeye başlamasının sonucunda Rusya ve İran’dan destek istemiştir. İran ve Rusya’nın iç savaşa müdahil olmasıyla beraber Tahran-Şam ilişkileri daha fazla derinleştirilmiş ve geliştirilmiştir.

Bu çalışmanın amacı, Türk akademik literatüründeki eksikliğin giderilmesi ve İran-Suriye ilişkilerine yeni bir perspektif kazandırılmak olarak seçilmiştir. Suriye-İran ilişkilerinin geliştirici süreçleri değerlendirilerek Şam rejiminin Tahran’ın nükleer faaliyetlerine bakış açısı yansıtılmaya çalışılacaktır. “İran’ın nükleer faaliyetleri Suriye için bir tehdit midir yoksa bir bölgesel güç potansiyeli olarak fırsat mıdır?” sorularına yanıt aranacaktır.

1. İRAN AÇISINDAN SURİYE’NİN ÖNEMİ

Suriye 1946 yılında bağımsızlığına kavuştuktan sonra bölge ülkeleriyle siyasi, ekonomik, sosyal ve diğer alanlarda ilişkiler kurma çabası içerisine girmiştir. Ancak Şah yönetimi döneminde İran ile ilişkilerini geliştirememiştir. Özellikle 1948 yılındaki Arap-İsrail savaşı sırasında Tahran yönetiminin İsrail ile diplomatik ilişkiler kurması, ister istemez Suriye ile de olan ilişkilerini olumsuz yönde etkilemişti. 1962 yılında İsrail’in Tahran’da diplomatik temsilcilik açması ve Şah yönetimiyle birçok alanda iş birliğine yönelmesi sebebiyle Tahran yönetiminin, Şam ile olan ilişkilerinde ciddi sorunlar yaşadığını belirtmek gerekir. Başka bir ifadeyle bu dönemde Şah yönetiminin İsrail’le çeşitli anlaşmalar yapması Tahran ile Şam arasındaki ilişkilerin gelişmesine engel olmuştur. Bu nedenle İran ile Suriye arasındaki siyasal, ekonomik, sosyal ve askeri alanlardaki ilişkilerini iki döneme ayırarak analiz etmek, hem iki ülkenin inişli-çıkışlı ilişkilerine daha geniş bir perspektiften bakılması açısından hem de İran’ın bölgede Şii hilali üzerinden izlediği Orta Doğu stratejisini anlayabilmek açısından önemlidir. Dolayısıyla İran-Suriye ilişkileri genel manada Şah dönemi ile Humeyni dönemi olarak ikiye ayrılmaktadır.

Şah döneminde iki ülke arasındaki gerilimin temel nedenlerinden ilki, İran’ın Arap-İsrail savaşlarında Araplarla birlikte İsrail’e karşı Filistin davasında etkin bir rol üstlenmemesidir. İkincisi ise Şah Rıza Pehlevi’nin İsrail’i tanınmasıdır. Bu iki etken, Tahran-Şam yönetiminin arasındaki ilişkilerinin durulmasına yol açmıştır (Abdulmatı, 2018). Ancak 1979 yılında İran’da yaşanan devrimin ardından iki ülke de geçmişteki gerilime adeta bir sünger çekerek birçok alanda iş birliğine gitmiştir. Ayrıca taraflar, Orta Doğu’da yaşanan hemen hemen bütün gelişmelerde birlikte hareket etmeye özen göstererek İran Devrimi’nden bu yana bölgenin önemli iki “stratejik ortağı” haline gelmiştir. Aslında gerek İran’ın gerekse de Suriye’nin, stratejik

ortak konumuna gelmelerinde iki ülkenin de bölgedeki risk ve fırsatları kendi lehlerine dengelemelerinin tesiri büyüktür. Bu bağlamda iki ülkenin Orta Doğu'da kendilerine ortak hareket etme alanları oluşturmaya çalıştıkları gözlemlenmektedir.

İran Devrimi, Humeyni lehine sonuçlandıktan sonra İran-Suriye ilişkileri geleceğe yönelik daha istikrarlı bir istikamette gitmeye başlamıştır. İran-Irak Savaşı'nda Irak'ta tıpkı Suriye'deki gibi Baas Partisi iktidarda olmasına rağmen Şam yönetimi İran'a destek vermiştir (El-Gareer, 2012). Şam'ın bu desteğinin arkasında iki önemli neden vardır. Birincisi, bu dönemde Irak'ın devrik Başkanı Saddam Hüseyin ile Hafız Esed arasında bölgesel liderlik rekabetinin yaşanmasıdır. Çünkü 1978 yılında Mısır Devlet Başkanı Enver Sedat'ın Kudüs'ü ziyaret etmesi, İsrail ile "Camp David" barış anlaşması imzalaması ve İsrail'i tanımasıyla birlikte Bağdat'ta düzenlenen Arap Birliği zirvesinde birliğin merkezinin Kahire'den Tunus'a taşınması kararı alınmıştı. Böylece Arap dünyasındaki liderlik boşluğu Hafız Esed ile Saddam Hüseyin arasındaki liderlik rekabetini su yüzüne çıkarmıştı. İkinci neden ise Bağdat ve Şam yönetimindeki iktidarın Baas Partisi'nin elinde olmasıdır. Burada şu hususu da belirtmekte fayda vardır ki Irak'ta ve Suriye'de iktidarda bulunan Baas Partileri arasında benzerlik olsa da mezhepsel olarak katı bir ayrım vardır. Çünkü Irak'taki Baas Partisi lideri Saddam Hüseyin koyu bir Sünni Arap milliyetçisi iken Suriye'deki Hafız Esed yönetimi Arap ve Şii mezhebine bağlı Nusayridir. Bu sebeple İran ile mezhepsel olarak da bağlı bulunan Esed, Saddam'a karşı Tahran yönetimine destek vermiştir.

Suriye stratejik olarak Tahran yönetiminin Arap dünyasına açılan kapısı konumundadır. İran, İsrail'e karşı desteklediği Hizbullah'a askeri ve lojistik yardımlarını Suriye üzerinden doğrudan Lübnan'a ulaştırmaktadır. Ayrıca Suriye yönetimi İran ile bir araya gelerek İsrail'e karşı oluşturduğu eksende Lübnan'daki Hizbullah'ı ve Filistin'deki HAMAS'ı desteklemektedir. Nitekim bu hattın getirileri doğrultusunda bölgedeki stratejik planlarını da uygulayabilmektedir (Mahcup, 2012).

İran'ın Suriye'deki stratejik çıkarlar dikkate alındığında mezhepsel benzerlikten ziyade jeopolitik bağlamın öne çıktığını söylemek mümkündür. İran için Suriye'nin, 2011 yılından sonra Tahran'ın Orta Doğu bölgesine ilişkin stratejik hamlelerinde adeta önemli bir eksen olarak Şii hilali projesi bağlamında bir sac ayağını teşkil ettiğini ifade etmek yanlış olmaz. Bu bağlamda İran'ın Suriye'deki nüfuzunun, aynı zamanda jeopolitik anlamda İsrail'e karşı bir hareket noktası da oluşturduğu söylenebilir (Kinninmont, 2014).

Özellikle İran, Esed rejimini desteklemesi dışında Suriye'de bulunan vekillerini de himayesi altında tutmaktadır. Aslında İran'ın bölgede kendi sınırları dışında oluşturmaya çalıştığı savunma hattı düşüncesi veya planının arkasındaki temel nedenlerden biri olarak iç kamuoyu üzerinde sürekli güvenlik tehdidi altında olduğunu göstermeye çalıştığı anlaşılmaktadır. İran'ın bölgesel düzeyde kurduğu direniş eksenini, ülkesinin ve 1979 yılında

gerçekleşen devrimi için bir “varoluş meselesi” haline gelmiştir. Dolayısıyla İran için Suriye’nin; bir ideolojik iş birliği partneri olmasından ziyade, jeopolitik çıkarları doğrultusunda Orta Doğu bölgesinde önemli bir devlet statüsüne sahip olduğunu vurgulamakta yarar vardır (Azizi & Barnes-Dacey, 2024).

Ayrıca İran, 1980’li yıllarda Suriye’ye önemli ölçüde petrol yardımında bulunarak Şam yönetimiyle ekonomik alanda da ciddi bir iş birliği sürecine girmiştir. Aslında 1991 yılında Sovyetler Birliği’nin dağılmasından sonra ABD ve İsrail’in uyguladığı siyasi baskının İran-Suriye ilişkilerinin gelişmesinde büyük bir rol oynadığını söylemek mümkündür.

Bunun yanı sıra Tahran ve Şam, bölgede meydana gelen pek çok krizde de (örneğin; Refik Hariri suikastı, Irak’taki hükümet değişiklikleri, Filistin meselesi) iş birliğine gitmiştir. Diğer taraftan Mısır’ın Camp David anlaşması sonrasında Orta Doğu’daki rolünün azalması Suriye-İran ittifakının derinleşmesine katkı sunan faktörlerden olmuştur. Suriye-İran ittifakının önüne geçilmesi için gerek Arap ülkeleri gerekse de ABD ve İsrail yoğun bir çaba harcamıştır ancak bu stratejik girişimler sonuçsuz kalmıştır.

Bütün bu gelişmelere bakıldığında Suriye, Tahran yönetimi ile geliştirdiği ilişkileri Arap ülkeleriyle olan ilişkilerine alternatif olarak görmemektedir. Dolayısıyla Esed yönetimi, bir yandan İran’la ilişkilerini geliştirirken öte yandan Arap dünyasındaki rolünü de muhafaza etmeye çalışmıştır. Özellikle de Suudi Arabistan ile ilişkilerinin güçlenmesi için ciddi çabalar harcamıştır. Bu doğrultuda Şam-Tahran siyasi ilişkileri değerlendirildiğinde üç önemli faktör ortaya çıkmaktadır. Birincisi, İran rejiminin İsrail’e karşı Filistin davasını ve Lübnan’ı desteklemesi; ikincisi, İsrail ve ABD’nin ortak düşman olması; üçüncüsü ise İran açısından Suriye’nin bölgedeki önemli stratejik noktalara sahip olmasıdır.

Suriye-İran ilişkilerinde ortak çıkarların yanında iki ülkeyi ayıran bazı etkenler de mevcuttur. Suriye ve İran her ne kadar iş birliği içinde olsa da iki ülkenin çıkarları bilhassa ideolojik konularda farklılık gösterebilmektedir. Örneğin Suriye ideolojik olarak “Arap ülkelerinin ulusal birliği” fikrine sahiptir. Bu çerçevede Şam’ın savunduğu Arapçılık görüşü, İran’ın Şii temelli fikirleri ile ters düşmektedir. Dolayısıyla da Suriye, Arap ülkeleri ile İran arasındaki sorunlarda bir nevi denge politikası izlemektedir.

2. ARAP BAHARI SONRASINDA SURİYE’DEKİ SİYASİ KRİZ VE İRAN

Suriye, Orta Doğu bölgesinde ve Arap dünyasında stratejik bir konuma sahiptir. Suriye’nin Türkiye, Irak, Lübnan, Ürdün ve İsrail ile komşu olması bu stratejik önemi daha da pekiştirmektedir. Arap dünyasında yaşanan Filistin-İsrail sorunu ve Filistin’in kendi içerisinde yaşadığı birçok meselede

Suriye'nin takındığı tutum, bu nedenle önem arz etmektedir. Benzer şekilde Suriye, Lübnan konusunda Hizbullah üzerindeki etki kapasitesiyle Hariri yönetimi ile Hizbullah arasındaki çekişmenin ve hükümet kurma krizinin aşılmasında önemli bir rol oynamıştır.

2011 yılının başlamasıyla beraber Arap ülkelerinde yaşanan ve Arap Tsunamisi olarak da adlandırılan Orta Doğu'daki değişim sürecinde, 15 Mart 2011 tarihinde Suriye'de de halk sokaklara dökülmeye başlamıştır. Fakat reform isteyen Suriyeli muhalif grupların eylemleri, Esed'e bağlı güvenlik güçleri tarafından şiddetli bir şekilde bastırılmıştır.

Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komiserliği (OHCHR) verilerine göre 1 Mart 2011'den 31 Mart 2021'e kadar olan zaman diliminde 306.887'si sivil olmak üzere toplamda 580.000'den fazla kişi hayatını kaybetmiştir. BM aynı zamanda bir milyondan fazla kişinin de yaralanarak çatışmalardan doğrudan etkilendiğini tahmin etmektedir. 6,7 milyonu Suriyeli mülteci olmak üzere yaklaşık 13 milyon insan savaş nedeniyle yerinden edilmiştir. 6,7 milyon Suriyeli Türkiye, Irak, Ürdün, Lübnan ve Mısır'a sığınmıştır. Bu topluluğun ise yakın veya orta vadeli bir zaman diliminde evlerine dönmeleri henüz mümkün görülmemektedir (Global Centre For The Responsibility to Protect, 2024).

Ancak İran, Suriye halkına gerçekleştirdiği insan hakları ihlallerine rağmen hala Şam yönetiminin yanında olmaya devam etmektedir ve Esed yönetimine her türlü maddi-manevi destek sağlamaktadır. Ayrıca İran'ın, Irak hava sahasını kullanarak Suriye'ye silah gönderdiği de iddia edilmektedir.

Bütün bu gelişmeler dikkate alındığında İran'ın Esed yönetiminin halkına uyguladığı tüm baskıya rağmen Şam'a destek vermesi, iki ülke arasındaki stratejik derinliği göstermektedir. Bununla beraber Esed yönetiminin Tahran için bir diğer özelliği de İran'ın uzun bir süredir yaymaya çalıştığı “Şii hilali” projesinin temel taşı oluşturmalarıdır. Bu nedenle Suriye yönetimi ile İran yönetimi arasında ideolojik açıdan bulunan farklılıkların Tahran'ın dış politikasını etkilemediğini söylemek mümkündür. Ayrıca İran, Esed'in halkına baskı ve şiddet uygulamasına karşın hem Esed yönetimiyle mezhepsel bağının bulunması hem de bölgesel müttefik olması nedeniyle Esed'in şiddet politikalarına karşı çıkmamaktadır. Suriye, İran için Orta Doğu'da güvenilir bir stratejik müttefik olmakla birlikte Tahran'ın Arap ülkeleri üzerinde nüfuz kurma hedefinde de önemli bir üs konumundadır.

3. İRAN-SURİYE EKONOMİK İLİŞKİLERİ

Suriye-İran ilişkileri siyasi boyutta olduğu kadar ekonomik boyutta da derinlik içermektedir. Suriye'nin İran Devrimi'nin hemen ardından Humeyni rejimini tanıması iki ülke arasındaki siyasi ilişkileri belirlediği gibi ekonomik ilişkilere de önemli bir nitelik kazandırmıştır. İran-Irak Savaşı sırasında 1981'de Şam yönetimiyle Tahran arasında ticaretin artmasını öngören ekonomik protokol imzalanmıştır. Bu protokol ile İran'ın Suriye'ye 9 ton ham

petrol vermesi karşılığında Şam da İran'ın bir milyon ton fosfat ihtiyacını karşılamıştır. Söz konusu protokolle iki ülke arasında gelişen karşılıklı ticaret hacmi sonraki dönemlerde daha da artarak 2000 yılının Ekim ayında; enerji, demiryolu, çimento ve demir sanayisi ile mali konularda anlaşmalar yapmalarına olanak sağlamıştır.

Bunun yanı sıra iki ülkenin ekonomisi farklılıklar göstermektedir. Örneğin İran ekonomisi ağırlıklı olarak petrol gelirlerine dayanmaktadır. İran, milli gelirinin %85'ini petrol gelirlerinden elde etmektedir. 2020 verilerine istinaden İran ulusal bütçesinin %60'ının ve ithalat faaliyetlerinin %80'inin petrol gelirlerine bağlı olduğu ifade edilmektedir (T.C Tahran Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, 2020).

İran'ın gayrisafi milli hasılasının 2018 yılı verilerine istinaden sektörel dağılımı; hizmet sektöründen %55, sanayi ve işlenebilir madenlerden %22, petrol sahalarından %13 ve tarım sektöründen de %10 civarındadır. Ayrıca petrol geliri, sanayi ve tarım sektöründeki yatırımlarda önemli rol oynamaktadır (Türkiye Cumhuriyeti Ticaret Bakanlığı, 2023).

Suriye ekonomisi ise öncelikli olarak tarım sektörüne ve tarım ürünlerinden üretilen mallardan elde edilen gelirlere bağımlı bir haldedir. İran, Suriye topraklarında birçok alanda yatırım yapmaktadır. Özellikle sanayi sektöründe, Suriye'de yüze yakın projeyi hayata geçirmektedir. İran'ın, Suriye'de uygulamaya koyduğu projelerin birkaçı şu şekilde sıralanabilir:

İran; araba üretimi, elektrik ve enerji santrali projesi üzerinde de çalışmaktadır. Ayrıca, Suriye ile ekonomik ilişkileri daha da geliştirmek için 27 Eylül 2006 tarihinde iki ülke birçok alanda ekonomik anlaşmalar imzalamıştır. Söz konusu anlaşmalar çerçevesinde Suriye'nin Hasiya kentinde sanayi bölgesi inşa edilmesi; 800 mega watt gücünde elektrik santrali kurulması; şişe cam, elektrik trafosu ve çimento fabrikaları açılması kararları alınmıştır. Öte yandan iki ülke arasında 200 milyon dolarlık ortak sanayi kalkınma fonu oluşturulmuştur. Ayrıca İranlı bir şirket, Şam'a bağlı Adra şehrinde 300 bin kişilik toplu konut projesini üstlenmiş; bu çerçevede 45 bin konut ve 5 bin villanın inşasına başlamıştır (Ganum, 2012).

Diğer taraftan, 2011 yılının resmi rakamlarına göre Suriye ve İran arasındaki ticaret hacmi 500 milyon dolardır. İranlı şirketlerin Suriye'de yaptıkları yatırım 1,5 milyar dolar civarındadır. Kısacası İran, Suriye'deki tüm karışıklığa rağmen Şam rejimi ile ekonomik ve ticari alanlarda iş birliğini artırmaktadır. Öte yandan İran Ticaret Gelişim Organizasyonu Batı Asya Genel Müdürü Abdulamir Rabiahavi'nin yaptığı açıklamada, 2023 yılında İran ve Suriye arasındaki ticaret hacminin 245 milyon dolar olduğu vurgulanmıştır. 2024 yılının ilk 8 ayında ise bu miktar 120 milyon dolara kadar düşmüştür. İran'ın Suriye ile olan ithalatındaki payının yüzde 2'nin

altına düşmesine yol açmıştır. Dahası, bu süre zarfında İran, Suriye'den 34 milyon dolar değerinde ithalat yapmıştır. İran ve Suriye arasındaki ticaret hacminin düşük olması nedeniyle bu yıl Ticaret ve Gelişim Organizasyonu, aralık ayında düzenlenen iki ülke arasındaki karma komisyonun yanı sıra 2024 yılı için 500 milyon dolarlık bir ticaret hedefi belirlemiştir (ecoiran, 2024).

Suriye ile İran arasındaki yıllık ticaret hacmi 2010 yılında 545 milyon dolarlık değeriyle tarihin en yüksek seviyesini görmüştü. Bu hacmin %30'luk bir kısmını Suriye'den İran'a gerçekleştirilen ihracat kalemi oluşturmaktaydı. Ancak 2011 yılından bu yana devam eden iç savaş ciddi daralmalara neden olmuştur. 2017 yılı Nisan ayında ise İran'ın Şam Büyükelçiliği Ticaret Ateşesi görevini sürdüren Ali Kazmeni, iki ülke arasındaki ticaret hacminin 1 milyar doları aşarak daha önceki en yüksek seviyenin neredeyse iki katının görüldüğünü açıklamıştır (Payam, 2015).

2011 yılında başlayan Suriye İç Savaşı'ndan günümüze kadar kötüleşen Suriye ekonomisi içerisinde İran, büyük bir pay sahibidir. Özellikle 2017 yılından günümüze kadar Şam-Tahran arasında gerçekleştirilen ziyaretler ve anlaşmaların neticesinde ekonomik ilişkilerin Tahran lehine asimetrik bir biçimde şekillendiğini söylemek mümkündür. Suriye devlet başkanı Beşar Esed'in, Suriye'nin ekonomik etkileşimleri ve dış yatırımları çekmede alternatifler ve çeşitler oluşturma çabasına karşılık Tahran yönetiminin Suriye'nin İran'a olan dış borçlarını ödemesi konusunda çeşitli baskıları, Suriye rejiminin elini zayıflatmaktadır (Majidyar, 2017).

Suriye-İran Ortak Yüksek Komitesi oturumunun 15.'si 2019'dan sonra ilk kez 6-9 Aralık 2023 tarihleri arasında İran'ın başkenti Tahran'da düzenlendi. Söz konusu toplantı 2023 yılında dönemin İran Cumhurbaşkanı İbrahim Reisi'nin (19 Mayıs 2024 tarihinde helikopter kazasında hayatını kaybetti) Şam'ı ziyaret ederken bir dizi önemli görüşmeler gerçekleştirmesinin ardından yapılmıştır. Dönemin İran Cumhurbaşkanı İbrahim Reisi'nin 2023 yılı mayıs ayında gerçekleştirdiği Suriye temaslarının tarihsel jeo-ekonomik değeri bulunmaktadır. Reisi'nin bu ziyareti, iki ülke arasındaki ekonomi, sanayi ve kültürel faaliyetler alanlarında bir dizi stratejik iş birliği anlaşmalarının imzalanmasıyla sonuçlanmıştır. Aynı zamanda iki ülkenin 2017-2022 yılları arasında gerçekleştirdiği mutabakat metinlerine bağlı kalınması ve uygulanması gerekliliğinin altı çizilmiştir. İran, Reisi'nin bu ziyareti sırasında imzalanan mutabakat metinlerini ve karşılıklı mekanizmaların işleyişini Suriye ile ilişkilerinde öncelikli görmeye başlamıştır.

6-9 Aralık 2023 tarihlerinde gerçekleştirilen toplantı, İran ve Suriye arasında ortak bir bankanın kurulması ve ticari ödemelerin yerel para birimlerinin kullanılmasına yönelik içeriğe de ev sahipliği yapmıştır. Ortak bankacılık işlemlerinin gerçekleştirilmesi, iki sigorta şirketinin kurulması ve Suriye'deki hasarlı fabrikaların İranlı firmalar tarafından onarılmasını öngören ekonomik gelişmelere ek olarak 2011 yılında imzalanan serbest ticaret anlaşmasının geliştirilmesinde mutabık kalınmıştır.

Toplantıdan kısa bir süre sonra Tahran, Suriye'nin Humus şehrindeki hasarlı petrol rafinerisinin onarımı inşasına başlanacağını duyurmuştur. Taraflar, iki ülke arasındaki kara bağlantısını sağlayan bir demiryolu projesinin tamamlanması gerektiğine yönelik ortak görüşlerini bildirmiştir. Söz konusu demiryolu projesinin tamamlanmasına yönelik Tahran yönetiminin Irak tarafıyla da görüşmeler yaptığı ve üç ülkeden gelen teknik ekiplerin Suriye'nin Halep kentinde 12 Aralık 2023 tarihinde görüşmeler yaptığı kaydedilmiştir.

İran ve Suriye arasındaki ticari denge, yakıt ithalat-ihracat faaliyetleri merkezinde İran lehine bir akışta ilerlemektedir. Suriye aynı zamanda üretim faaliyetlerinde kullanılmak üzere ihtiyaç duyulan makine ve yedek parçaları da İran'dan temin edebilmektedir. Suriye-İran Ticaret Odası Sekreteri Mosan Al-Nahas, 2024 yılının başından günümüze, iki ülke arasındaki gümrük tarifelerinin iptalinin yapıldığını ve neredeyse "sıfır gümrük" uygulamasına geçildiğini belirtti. Suriye Merkez Bankası da iki ülke arasındaki ödeme sistemlerinin kolaylaşması için finansal işlemlerde elektronik sistemlerin birbirine koordine olması, ticari ödemelerde dolar ve euro yerine iki ülkenin yerel para birimlerinin kullanılması ve turizm faaliyetlerine etkinlik kazandırılması konusunda anlaşmaya varıldığını duyurmuştu. Yine Al-Nahas yaptığı açıklamada, Suriye-İran ortak bankasının henüz kurulma aşamasında olduğunu ve Bandar Abbas limanı hattı üzerinden Suriye ve İran arasındaki deniz taşımacılığının canlandırılmak istendiğini ifade etti (El-Budi, 2024).

İran, Suriye ile arasındaki güncel ekonomik yakınlaşma çabalarının seyrini kontrol etmek üzere Hüseyin Akbari'yi "tam ve olağanüstü yetkili büyükelçi" olarak atamıştır. Büyükelçiliğin günümüzde gündemini daha çok ekonomik meselelere ayırdığı görülmektedir.

İran'ın Suriye ile ekonomik ilişkilerde elini güçlendirerek stratejik bir araç olarak kullandığı petrol satışlarında önemli gelişmeler yaşanmaktadır. 2022 yılına kadar Suriye'ye varil fiyatı zamanın küresel piyasa değerinin neredeyse yarı fiyatında (30 ABD doları) ve kredili olacak şekilde satış yapan İran, tutumunda değişikliğe giderek Suriye'ye küresel piyasa fiyatı (70 ABD doları) değerinde ve anında ödeme koşulu ile satış sunmaya başlamıştır. Bu hamlenin sebepleri arasında Esed yönetiminin İran ile yapılan anlaşmalara uyma isteksizliği ile Suriye'nin Arap Birliği üyeliğine yeniden dönüşü gösterilmiştir (El Caferi, 2023).

Bu hamle, Suriye'nin elini zayıflatarak ülke içerisindeki birçok kuruluşun faaliyetlerinin aksamasına hatta durmasına neden olmuştur. Günlük petrol ihtiyacı 200.000 varil civarında olan Suriye'nin, rejimin ülke içindeki petrol sahalarında etkinliğini sağlayamaması nedeniyle günlük 20.000 varil üretim sınırına takılmıştır. Bunun sonucunda her mevsim yaklaşık olarak 5

milyon varil petrol ithalatı yapmak zorunda kalan Suriye'nin yıllık ithalat boyutu 20 milyon varile yükselmiştir. Söz konusu kısıtlama, Suriye'nin müzakere masasında İran'a karşı pozisyonunu zayıflatmaya devam etmektedir. Günümüzde Tahran ve Şam arasındaki ekonomi temelli ilişkilerde öncelikli hususlardan biri Suriye'nin İran'a yaklaşık 50 milyar ABD doları olduğu düşünülen dış borcunun tahsilidir (Kudr, 2023). İki ülke arasındaki ortak banka kurulması projesi, Suriye'nin İran'a olan dış borcunu ödeme kapasitesinde "finansal bir yõteme başvurma" olarak da karşımıza çıkmaktadır.

Euro veya dolar gibi küresel rezerv para birimleri yerine ülkelerin yerel birimleri ile ticaretin gerçekleştirilmesi, kaynaklara ulaşımında yüksek ve acil döviz ihtiyacını ortadan kaldırırken maliyetlerin de düşürülmesine olanak sağlamaktadır. Aynı zamanda gümrük vergilerinin sıfırlanması, İran malları açısından Suriye ekonomisinin açık ve iştah açıcı bir pazara ev sahipliği yapmasıyla sonuçlanmaktadır.

Suriye'deki elektrik santralleri, havalimanları ve gemi limanları gibi altyapı mekanizmaları üzerinde yatırımları ve etkinlikleri bulunan İran; ülkede iç savaşının durulmasıyla birlikte Suriye'nin büyük bir olasılıkla yeniden inşası sürecinde etkin bir rol oynamak istemekte ve ekonomik stratejilerini kullanma imkanı olduğunu düşünmektedir. Nitekim İran'ın Suriye ekonomisindeki etkin kontrol gücü, ikili ilişkilerde imzaya alınan anlaşmalar ile sektörel dağılımda en stratejik konumlarda şekillenmiştir. Petrol sahaları, elektrik santralleri, limanlar, havalimanları, kara ulaşımının her bileşeni, emlak ve hatta tarım sektörlerindeki İran varlığı gibi tüm parametreler göz önüne alındığında İran'ın Suriye ekonomisinde genişleyen bir etki-kontrol mekanizması gücü elde ettiği söylenebilmektedir (Hayad, 2023).

Tahran ve Şam yönetimleri arasında imzalanan ekonomik anlaşmaların öngördüğü eylemler sahada uygulamaları oluşturuldukça İran'ın Suriye üzerindeki ekonomik etkisinin sağlamlaştığı ve derinleştiği izlenimi yanıltıcı değildir. Özellikle 2011 yılından bu yana Orta Doğu coğrafyasında küresel politik hamlelerin çakışmasından meydana gelen dengesizlik ve kaos dönemi ile Suriye'nin ekonomik faaliyetlerin tümü için alternatiflerinin daraldığı bir dönem eşleştiğinde Şam'ın Tahran'a karşı koyma kapasitesinin uzak ihtimallerden biri haline gelmesi açıkça şekillenmektedir (The Levant Studies Unit, 2024).

3. İRAN NÜKLEER PROGRAMINA SURİYE'NİN YAKLAŞIMI

Tahran'ın nükleer programı, başta Körfez ülkeleri olmak üzere ABD, İsrail ve Batılı ülkelerin tepkisini çekmektedir. 2015 yılının temmuz ayında ABD, İran ve çeşitli dünya ülkelerinin taraf olduğu Kapsamlı Ortak Eylem Planı (KOEP-P5+1) adıyla imzalanan nükleer anlaşma; Tahran rejimine karşı yıllardır ambargoların hafifletilmesi koşuluyla nükleer programının büyük bir bölümünü feshetmesini amaçlamaktaydı. Anlaşmanın öngördüğü şekilde

değerlendirildiğinde İran'ın nükleer programının daralmasıyla İsrail ile arasındaki gerilim azalacak ve çatışma ihtimali düşük tutulacaktı.

Ancak söz konusu anlaşma, 8 Mayıs 2018 tarihinde dönemin ABD Başkanı Donald Trump'ın çekilme kararı sonrası bir hayli riskli bir pozisyonda kalmıştır. ABD'nin iyi niyetle okunmayan çekilme kararı sonrasında 3 Ocak 2020 tarihinde Kudüs Gücü Komutanı General Kasım Süleymani'nin Bağdat'ta öldürülmesi ile İran, nükleer program faaliyetlerine yönelik çalışmalarında uranyum zenginleştirme oranını yüzde 3,68'den yüzde 20'ye yükseltmişti. Birleşmiş Milletler (BM) denetçilerinin 2023 yılında yayımlanan raporuna göre İran, silah olarak kullanılabilecek düzeyde uranyum zenginleştirilmesi gerçekleştirdi. Uluslararası Atom Enerjisi Ajansı Genel Direktörü Rafael Grossi, 2023 yılı şubat ayında yaptığı açıklamada, BM müfettişlerinin İran'ın yer altı tesislerinde %84 oranına kadar zenginleştirilmiş uranyum parçacıkları olduğunu teyit edildiğini ifade etti (RFE/RL, 2023). Parçacıkların %83,7'lik bir düzeyde saflık içerdiğini söyleyen Grossi, nükleer silah üretimi için öngörülen saflık oranının %90 olduğunu hatırlatarak İran'ın neredeyse bu seviyede olduğunu vurguladı (PBS News, 2023).

Yukarıda belirtilen gelişmeler doğrultusunda Kasım 2020'de ABD başkanlık seçimlerini kazanan Joe Biden'ın göreve başlamasıyla birlikte İran'ın uyum sağlaması durumunda Washington'ın söz konusu Ortak Eylem Planı (KOEP) Anlaşması'na yeniden döneceğinin açıklanmasına ve tarafların bir süre görüşmeler gerçekleştirmesine rağmen sonuç alınamamıştır. Nitekim 2023 yılı itibariyle Ortak Eylem Planı (KOEP) Anlaşması'nın sona erdiği düşünülmektedir (Robinson, 2023).

Suriye rejimi, bu tepkilere rağmen İran'ın nükleer faaliyetine olumlu baktığı izlenimini vermektedir. 25 Aralık 2010 tarihinde WikiLeaks'in yayınladığı belgede İsrail'in Eylül 2007'de Suriye'nin Deyrezur kentindeki nükleer santrale saldırı düzenlediği ve Tel-Aviv'in de Şam'ın kendisine saldıracağından endişe duyduğu yönündeki bilgilere yer verilmiştir (Kulalarab, 2010). Suriye'nin İran'ın nükleer programını desteklemesindeki nedenler şu şekilde sıralanabilir:

- Esed yönetimi, İran'ı kendisine yönelik oluşturulan uluslararası baskının üstesinden gelebilmek için stratejik bir müttefik olarak görmektedir. Ayrıca Esed yönetimi İran'ı, ABD ve Batılı ülkelerin Suriye'ye uyguladığı siyasi ve ekonomik ambargodan kurtulmak için ciddi bir çıkış yolu olarak görmektedir. Suriye'ye göre Tahran'ın nükleer güce sahip olması, kendisinin de bölgedeki etki alanını genişletecektir. Aslında Batı'nın sıkıştırması ve Arap dünyasının dışlanması sonucunda Suriye'nin İran'a yönelmeye başladığını söylemek mümkündür.

- Suriye'nin, Tahran ile stratejik müttefik olması da Şam rejimine bölge üzerinde ve Körfez ülkelerine karşı açık bir baskı oluşturma imkânı vermektedir. Suriye-İran ilişkileri geliştikçe 2006 yılında İsrail'i de kendisiyle masaya oturmaya zorlamıştı. Ayrıca İran'ın desteğini alan Esed rejimi İsrail'e karşı askeri mücadele vermeyi de göze almıştı.

- 14 Şubat 2005 tarihinde dönemin Lübnan Başbakanı Refik Hariri'ye düzenlenen suikastın ardından Suriye yönetimine uygulanan diplomatik baskılar sırasında İran, Esed'e tam destek vermiştir. Hatta 2006 yılındaki İsrail-Lübnan Savaşı sırasında İranlı yetkililer dışında kimse Şam'ı ziyaret etmemiştir.

2015 yılında imzalan nükleer anlaşmayı Esed rejimi de olumlu karşılamıştır. İran'ın nükleer faaliyetlerini yaptırımların hafifletilmesi koşuluyla tasfiye etmesi durumunda uluslararası sisteme daha fazla uyum sağlayabilme ihtimali söz konusu olmuştur. Nitekim güçlü bir Tahran'ın Esed rejimini daha fazla desteklemesiyle Suriye'nin de rahatlama imkânı ufukta görünmüştü. Öte yandan Tahran üzerindeki yaptırımların kalkmasıyla petrol fiyatlarındaki artışlardan fayda sağlayacak İran'ın daha güçlü bir mali akışla Suriye'nin yeniden inşasında daha etkin bir rol üstleneceği düşünceleri de oluşmuştu. Günümüzde de ABD, Batı ve İran arasında yapılacak muhtemel bir nükleer anlaşmayı Esed rejiminin olumlu karşılayacağı düşünülmekteydi.

Ancak 2023 yılı itibariyle artık anlaşmanın neredeyse tamamen sona erdiği yaklaşımları arttıkça Esed'in de nükleer anlaşmanın yeniden canlanmasına dair daha umutlu bir bakış açısına sahip olması için çok daha az sebep bulunmaktadır. Öte yandan nükleer anlaşmanın başarısızlıkla sonuçlanması İran ve İsrail arasındaki gerilimin artarak devam edeceğinin sinyallerini oluşturmuştur. Hali hazırda yanı başındaki İsrail ile ciddi anlaşmazlıkları bulunan ve iç savaştan bu yana ciddi anlamda zayıflamış durumdaki Suriye'nin, İran ile İsrail arasında artan gerilimlerden olumsuz etkileneceğini vurgulamak gerekir (Perliger, 2024).

Sonuç

Orta Doğu'daki Arap Baharı ile yaşanan değişim sürecinden Esed yönetiminin de büyük bir pay aldığı aşîkârdır. 15 Mart 2011 tarihinden beri Suriye'de yaşanan halk ayaklanmalarını kanlı bir şekilde bastırılması Esed rejiminin meşruiyetinin tartışılmasına yol açmıştır. Bu nedenle başta Türkiye olmak üzere ABD, Batı ve Arap dünyası Esed rejiminin meşruiyetini yitirdiğini vurgulayarak mevcut yönetimin geleceğinin uzun süreli olmayacağı hususunu dünya kamuoyuna yansıtmaya çalışmışlardır. Bu bağlamda Suriye muhalefetine destek veren ülkeler Esed'i; İran, Rusya ve Çin'in desteği dışında yalnızlaştırmıştır. Böylece Esed'in iktidarda kaldığı sürece İran'a yönelik olası bir dışarıdan müdahale durumunda Suriye'nin iki önemli senaryoyu hayata geçirebileceği ileri sürülebilir.

İran'a Askeri Operasyon Senaryosu: Tahran yönetimi kısa ve orta menzilli füzelerini Irak üzerinden Suriye'ye geçirebilir ve burada gizleyebilir. Ayrıca kendisine yönelik olası bir saldırıda Suriye'deki bu füzeler ile eş zamanlı olarak İsrail'i vurmaya yönelebilir. Böyle bir durum karşısında dönemin Ahmedinejad yönetimi, İran'a karşı cephe alan Körfez ve Arap ülkelerini ABD ve İsrail'e yönelik savaşmaları için ikna çabasına girişebilirdi. Bununla birlikte İran'a askeri bir operasyon düzenlenmesi aynı zamanda Orta Doğu'da yeni bir Arap-İsrail Savaşı'nın zeminini hazırlayabilirdi. Söz konusu harekât tarzı zor gözükmeyle birlikte Esed yönetiminin böyle bir senaryoyu hayata geçirebilmesi için Filistin üzerinden bir politika ve strateji geliştirmesi beklenebilirdi. Nitekim 7 Ekim 2023 sonrasında bunun gerçekleştiği söylenebilmektedir.

Bu senaryolar, Esed'in yönetimde kalması durumunda gerçekleşebilir. Esed rejiminin devrilmesi durumunda ise İran'ın Suriye ve Lübnan ayağı zayıflayacaktır. Buna karşın Tahran yönetiminin bölgede tam anlamıyla yalnızlaşması beklenmemelidir. Çünkü Tahran yönetimi, Irak'taki Şii yönetim ve Lübnan'daki Hizbullah üzerinden bölge politikasını sürdürmeye devam edecektir. Ayrıca Esed rejiminin değişmesi durumunda Suriye'de yönetimin başına büyük ihtimalle Sünni bir rejim gelecektir. Böyle bir durumun gerçekleşmesi halinde söz konusu rejimin İran yönetimiyle ilişki kurması zor gözükmektedir. Dolayısıyla bölgedeki en yakın müttefikini kaybeden İran'ın daha agresif bir tavır içerisine girerek İsrail'e saldırması ve bölgede Şii-Sünni çatışmasına zemin hazırlayan saldırgan politikalar izlemesi beklenebilir.

Esed rejiminin devrildiği bir durumda Suriye'nin fiili olarak bölünmesi daha açık görülecektir. Suriye'nin bölünmesinin kaçınılmaz olduğunun altı çizilmelidir. Çünkü Suriye iç savaşının boyut atlayarak artık küresel bir savaş niteliğine büründüğü ve Orta Doğu coğrafyasında da bölgesel-uluslararası-devlet dışı yerel aktörler arasında keskin bir güç savaşlarına ev sahipliği yaptığı unutulmamalıdır. Bu nedenle Suriye'yi mevcut rejimin son bulması sonrasındaki süreçte daha karmaşık bir denge ve denklemin beklediğini söylemek yanlış olmayacaktır. Buna bağlı olarak Esed'in devrilmesi durumunda İran'ın bölgede güç kaybedeceği ve Suriye ile ilgili hayata geçirmeye çalıştığı planların, stratejilerin ve projelerin riske gireceği söylenebilir.

İran'ın Hürmüz Boğazı'nı Kapatması ve Petrol Krizi Senaryosu: Tahran yönetiminin Hürmüz Boğazı'nı kapatmasının Suriye'yi etkilemeyeceği tahmin edilmektedir. Zira Suriye, Orta Doğu petrollerini deniz yoluyla taşıyan bir ülkedir. Bu çerçevede Suriye, Orta Doğu petrollerini Akdeniz'e ulaştırmasındaki stratejik konumu nedeniyle Tahran'ın Hürmüz Boğazı'nı kapatması senaryosundan etkilenmeyecektir. Ayrıca Esed

yönetiminin, öncelikle iktidarını sürdürebilmek adına, Şii-Sünni çatışmasını tetikleyerek bu ayrışmayı bölgesel bir savaş haline getirmeye çalıştığı söylenebilir. Böyle bir çatışma ortamında Şam yönetiminin İran ile hareket edeceği açıktır.

Yukarıda belirtilen bütün bu faktörler göz önünde bulundurulduğunda Suriye ve İran üzerinde kurulan bölgesel ve küresel baskıların etkisi ve dozu arttıkça iki ülkenin birbirine olan ihtiyacının da artacağını söylemek mümkündür. Aslında Arap liderleri; ABD, İsrail ve Batı'nın diplomatik ve ekonomik baskılarına karşı Suriye yönetimine ciddi ve samimi bir şekilde destek verseydi, Suriye'nin Tahran yönetimiyle ilişkileri bu seviyede gerçekleşmeyebilirdi. Suriye'nin, İran ve Hizbullah ile ilişkileri Arap ülkelerini kendisinden uzaklaştırmaktadır. Başka bir ifadeyle Suriye'nin gerek İsrail ile yaşadığı sorunlar gerekse de Hariri suikastı ile ilgili ülkesine yapılan suçlamalara karşı Arap ülkeleri tarafından yalnız bırakılma duygusu, Esed'i İran seçeneğine yönlendirmektedir. Arap ülkelerinin Suriye'yi yalnız bırakmasının iki temel nedeni vardır. Birincisi, Şam yönetiminin Lübnan'da Hizbullah'a olan desteği ve uyguladığı politikalarla birlikte İran'ın Hizbullah'a yardım gönderirken Suriye'yi transit ülke olarak kullanmasıdır. Diğeri ise Suriye'de hâkim olan Baas Partisi faktörüdür. Bu iki faktör, Arap ülkelerini oldukça rahatsız etmektedir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış Bağımsız

Yazar Katkısı: Ali Semin: %100

Destek ve Teşekkür Beyanı: Çalışma için destek alınmamıştır.

Etik Onay: Bu çalışma etik gerektiren herhangi bir insan veya hayvan araştırması içermemektedir.

Çıkar Çatışması Beyanı: Çalışma ile ilgili herhangi bir kurum veya kişi ile çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Peer Review: Independent double-blind

Author Contributions: Ali Semin: 100%

Funding and Acknowledgement: No support was received for the study.

Ethics Approval: This study does not contain any human or animal research that requires ethical approval.

Conflict of Interest: There is no conflict of interest with any institution or person related to the study.

Önerilen Atıf: Semin, A. (2024). Arap baharı sonrası İran-Suriye ilişkilerinde pragmatik dönüşüm. *Akademik Hassasiyetler*, 11(26), 467-485. <https://doi.org/10.58884/akademik-hassasiyetler.1552292>

Kaynakça

- Azizi, H. & Barnes-Dacey, J.(2024, Haziran 5). *Beyond proxies: Iran's deeper strategy in Syria and Lebanon*. 7 Eylül 2024 tarihinde <https://ecfr.eu/publication/beyond-proxies-irans-deeper-strategy-in-syria-and-lebanon/> adresinden edinilmiştir.
- Cafiero, G. (2022, 17 Haziran). *Analysis: Syria's Assad hoping for Iran nuclear deal success*. 5 Eylül 2024 tarihinde <https://www.aljazeera.com/news/2022/6/17/syrias-assad-hoping-for-iran-nuclear-deal-success> adresinden edinilmiştir.
- El Mehdi El Zeydavi. (2023, 9 Kasım). Min el shah ila Thawra el İslamiye... *Keyfa Nazarat İran lil Kathiya el Falastiniya (Şah'tan İslam Devrimi'ne... İran, Filistin Meselesine Nasıl Bakıyordu?)*. 15 Ocak 2024 tarihinde <https://www.aljazeera.net/midan/reality/politics/2023/11/9/%D9%85%D9%86-%D8%A7%D9%84%D8%B4%D8%A7%D9%87-%D8%A5%D9%84%D9%89-%D8%A7%D9%84%D8%AB%D9%88%D8%B1%D8%A9-%D8%A7%D9%84%D8%A5%D8%B3%D9%84%D8%A7%D9%85%D9%8A%D8%A9-%D9%83%D9%8A%D9%81-%D9%86%D8%B8%D8%B1%D8%AA> adresinden elde edilmiştir.
- Elaph. (2012, 15 Mart). *El-Thawra EL-Suriye Baade Em: Ehteejajat La Takbal Sewa Eskat El-Neetham (Suriye'deki protestolar devrimden bir yıl sonra sadece rejimin devrilmesini kabul eder)*. 15 Mart 2012 tarihinde <http://www.elaph.com/Web/news/2012/3/722992.html> adresinden edinilmiştir.
- Eco İran. (2024, 3 Mart). *Seham 2 Dar Sad-i Iran Az Bazaar-ı Suriye*. 10 Eylül 2024 tarihinde <https://ecoiran.com/121/58986--سهم-در-صدی-ایران-از-بازار> adresinden edinilmiştir.
- El-Aboudi, H. (2024, 14 Ocak). *Tezaminan Mael amel bi Sıfır el cemarık İran Taetezim inşaa şerika Temin fi Suriye (Gümrükleri sıfırlamaya çalışılması ile İran Suriye'de şirket kurmayı garantilemeyi istiyor)*. 23 Ocak 2024 tarihinde <https://www.athrpress.com/%D8%A5%D9%86%D8%B4%D8%A7%D8%A1-%D8%B4%D8%B1%D9%83%D8%A9-%D8%AA%D8%A3%D9%85%D9%8A%D9%86-%D8%B3%D9%88%D8%B1%D9%8A%D8%A9-%D8%A5%D9%8A%D8%B1%D8%A7%D9%86%D9%8A%D8%A9-%D9%88%D8%AA%D8%B5%D9%81%D9%8A%D8%B1/%D8%A>

- 7%D9%82%D8%AA%D8%B5%D8%A7%D8%AF/ adresinden edinilmiştir.
- El-Gareer, M. (2012). *El-Elaka El-Arabiya-El-İraniye (Arap-İran İlişkilerinde, Suriye-İran Modeli)*, Arab Center for Research & Policy Studies, syf 3. https://www.dohainstitute.org/ar/lists/ACRPS-PDFDocumentLibrary/document_321ED172.pdf
- El-R'ab G. (2010, 12 Aralık). *İsrail Dammara El-Mafail El-Nawwiye Suriyye fi Sene 2007 (İsrail Suriye'nin nükleer santralını vurdu)*. 25 Ocak 2012 tarihinde <http://www.alarab.net/Article/348428>. adresinden edinilmiştir.
- Ganum, S. (2012, 15 Şubat). *El-Elakat El-İktisadiye Beynel Suriye Wel İran... Dalalet Wel Maany (Suriye-İran Ekonomik ilişkilerindeki anlam ve çağrışımlar)*. 22 Şubat 2012 tarihinde <http://www.islamtimes.org/vdcayan6y49ne61.zkk4.html> adresinden edinilmiştir.
- Global Centre For The Responsibility to Protect. (2024, 1 Eylül). *Syria*. 10 Eylül 2024 tarihinde <https://www.globalr2p.org/countries/syria/> adresinden edinilmiştir.
- Hayd, H. (2023, Ekim 05). *El-tu'se el ser'i el nüfuz-u Iran fi El'ektasadi el suriye*. 10 Eylül 2024 tarihinde <https://www.majalla.com/node/301316/> adresinden edinilmiştir.
- Kinninmont, J. (2014, Nisan). *The Syria conflict and the geopolitics of the region*. 6 Eylül 2024 tarihinde <https://www.iemed.org/publication/the-syria-conflict-and-the-geopolitics-of-the-region/> adresinden edinilmiştir.
- Kul-alarab. (2010, Aralık 2024). *İsrail Dammara El-Mafail El-Nawwiye Suriyye fi Sene 2007 (İsrail Suriye'nin Nükleer Santralını Vurdu)*. 25 Ocak 2012 tarihinde <https://www.kul-alarab.com/Article/348428> adresinden edinilmiştir.
- Mahcup, El-Zuweyri. (2011, 24 Ağustos). *El-Elakat El-Suriye-El-İraniye Wel Harrak El-Suri El-Shaby (Suriye-İran İlişkileri ve Suriye'deki Halk Harekatları)*. 20 Ocak 2012 tarihinde <https://studies.aljazeera.net/ar/reports/2011/08/2011824131918157377.html> adresinden edinilmiştir.
- Majidyar, A. (2017, 13 Eylül). *Iran expands Its economic sphere of influence in Syria*. 5 Eylül 2024 tarihinde <https://www.mei.edu/publications/iran-expands-its-economic-sphere-influence-syria> adresinden edinilmiştir.
- Payam, A. (2015, 27 Nisan). *Mobadalat-ı ekhsadatı Iran va Suriye afzayash-ı mı yabd*. 5 Eylül 2024 tarihinde <https://www.tasnimnews.com/fa/news/1394/02/08/724538> adresinden edinilmiştir.

- PBS News. (2023, 28 Şubat). *UN report says uranium particles enriched up to 83.7 percent found in Iran*. 5 Eylül 2024 tarihinde <https://www.pbs.org/newshour/world/un-report-says-uranium-particles-enriched-up-to-83-7-percent-found-in-iran> adresinden edinilmiştir.
- Robinson, K. (2023, 27 Ekim). *What ,s the Iran nuclear deal*. 5 Eylül 2024 tarihinde <https://www.cfr.org/backgrounder/what-iran-nuclear-deal> adresinden edinilmiştir.
- Radio Free Europe. (2023, 28 Şubat). *UN nuclear watchdog confirms inspectors found particles of near weapons-grade uranium in Iran*. 10 Eylül 2024 tarihinde <https://www.rferl.org/a/un-confirms-near-weapons-grade-uranium-iran/32292417.html> adresinden edinilmiştir.
- T.C Tahran Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği. (2020, 4 Şubat). *İRAN ENERJİ RAPORU*. 10 Eylül 2024 tarihinde [https://ticaret.gov.tr/data/5ee20f8213b876e308cc14f3/iran%20enerji%20sektoru%20raporu%20\(04022020\).pdf](https://ticaret.gov.tr/data/5ee20f8213b876e308cc14f3/iran%20enerji%20sektoru%20raporu%20(04022020).pdf) adresinden erişilmiştir.
- Türkiye Cumhuriyeti Ticaret Bakanlığı. (2023, 3 Aralık). *İran ekonomisinin sektörel değerlendirilmesi*. 10 Eylül 2024 tarihinde <https://ticaret.gov.tr/yurtdisi-teskilati/guney-asya/iran/raporlar/musavirlik-raporlari/iran-ekonomisinin-sektorel-degerlendirilmesi> adresinden edinilmiştir.
- The Levant Studies Unit. (2024, 1 Şubat). *Acquisition through pressure: Expansion of Iran's economic influence in Syria*. 5 Eylül 2024 tarihinde <https://epc.ae/en/details/featured/acquisition-through-pressure-expansion-of-iran-s-economic-influence-in-syria> adresinden edinilmiştir.

Extended Abstract

The intricate relationship between Iran and Syria has been a subject of scholarly interest, yet a comprehensive analysis focusing on the interplay of geopolitical, sectarian, and strategic factors remains largely absent. Contrary to popular belief, the notion that this alliance is primarily based on the Shiite sect oversimplifies a dynamic relationship shaped predominantly by mutual interests and geopolitical considerations. This nuanced perspective is crucial for understanding the evolution of their relationship, particularly in the wake of the Syrian Civil War.

This study examines the multifaceted Iran-Syria relationship, challenging the view that sectarian affinity is the primary driver. It highlights the historical trajectory of their ties, beginning with Syria's independence in

1946. During the initial period, under the Shah's reign in Iran, bilateral relations saw limited progress, often strained by Iran's recognition of Israel and its perceived lack of support for the Palestinian cause. However, the 1979 Iranian Revolution marked a dramatic shift, ushering in an era of strategic partnership between Tehran and Damascus.

The Iran-Iraq War (1980–1988) was a turning point for this growing alliance. Despite the Ba'athist ideology shared by both Syria and Iraq, which emphasized Arab unity, Syria defied expectations by siding with Iran. This decision was influenced by a complex interplay of factors, including geopolitical considerations, personal rivalries between leaders, and the sectarian divide between the Sunni-dominated Ba'athist regime in Iraq and the Alawite-led Ba'athist regime in Syria. Syria's support for Iran during this conflict, including providing vital military and logistical assistance, solidified their bond and laid the groundwork for deeper cooperation in subsequent years.

The study further explores Syria's geopolitical significance for Iran. Syria's strategic location, bordering Israel and serving as a gateway to Lebanon, makes it an indispensable asset for Iran's regional ambitions. It facilitates Iran's support for Hezbollah in Lebanon and Hamas in Palestine, both key components of its "resistance axis" against Israel and the United States. Moreover, Syria provides Iran with a forward operating base to project power and influence in the Arab world, countering the perceived encirclement by its adversaries. The ability to transfer weapons and personnel through Syria's territory enhances Iran's strategic depth and deterrence capability, making it a key element in the regional security architecture.

The outbreak of the Syrian Civil War in 2011 marked a critical juncture in the Iran-Syria relationship. Despite the conflict's origins in popular protests against the Assad regime, Iran swiftly intervened to support its embattled ally. This unwavering backing, even in the face of widespread condemnation of the regime's brutal crackdown on dissent, underscores the depth of their strategic partnership. Iran's involvement in the Syrian conflict has extended beyond mere political support, encompassing military assistance, financial aid, and the deployment of proxy forces. This intervention has been instrumental in ensuring the survival of the Assad regime, further cementing Iran's influence in Syria.

A central focus of this analysis is Iran's nuclear program and its implications for Syria. The study examines Syria's perspective on Iran's nuclear ambitions, questioning whether Syria views them as a regional threat or a potential source of power. By exploring Syria's stance on the Iran nuclear deal and its aftermath, the research sheds light on the complex calculations underpinning their relationship. Syria's consistent support for Iran's nuclear program, despite facing international isolation and sanctions, suggests that it perceives a nuclear-armed Iran as bolstering its own security and regional standing. The potential for Iran's nuclear capabilities to deter external

intervention in the Syrian conflict and shift the regional balance of power in their favor is a key factor shaping Syria's perspective.

The economic dimension of the Iran-Syria relationship is also analyzed in detail. The study traces the evolution of their economic ties, from the early trade agreements in the 1980s to more recent investments and infrastructure projects undertaken by Iran in Syria. It highlights the growing asymmetry in their economic relationship, with Syria becoming increasingly reliant on Iranian financial assistance and trade, particularly in the energy sector. This dependence has given Iran significant leverage over the Assad regime, further solidifying its influence in Syria. The study also explores Iran's potential role in Syria's reconstruction efforts, which could further entrench its economic presence in the country.

In conclusion, this study offers a comprehensive and nuanced analysis of the Iran-Syria relationship. It challenges the prevailing narrative that their alliance is primarily driven by sectarian solidarity, emphasizing the crucial roles of geopolitics, strategic interests, and mutual dependence. The research provides valuable insights into the complex dynamics of this pivotal Middle Eastern partnership, highlighting the challenges and opportunities that lie ahead as the region continues to grapple with conflict and instability. By understanding the multifaceted nature of the Iran-Syria relationship, policymakers and analysts can better navigate the complexities of the Middle East and develop more effective strategies for promoting peace and stability in the region.